

Петришин М. Й.,

Прикарпатський національний університет, м. Івано-Франківськ

СЕМАНТИКА ПРИКМЕТНИКА ΟΛΙΓΟΣ У МОВІ ГОМЕРІВСЬКОГО ЕПОСУ

Стаття присвячена аналізу семантики прикметника Ὀλιγός у гомерівському епосі. У статті подано картину лексичної сполучуваності прикметника, встановлено синтагматичні зв'язки досліджуваних ад'єктива, лексико-семантичні особливості, зв'язки між семемами в середині поля та з іншими тематичними групами.

Ключові слова: параметричний прикметник, сполучуваність, сема, лексико-семантичний варіант, семантична структура слова.

Статья посвящена анализу семантики прилагательного Ὀλιγός в гомеровском эпосе. В статье анализируется картина лексической сочетаемости прилагательного, установлены его синтагматические связи, лексико-семантические особенности, связи между семемами в середине поля, а также с другими тематическими группами.

Ключевые слова: параметрическое прилагательное, сочетаемость, сема, лексико-семантический вариант, семантическая структура слова.

The article is devoted to the analysis of semantic of adjective Ὀλιγός in Homer epos. It describes frequency characteristics and gives a general idea of adjectives combinability on the level of a separate word. The thesis defines syntagmatic bonds for the adjectives under study and lexical semantic peculiarities of parametric adjectives. The thesis reveals relations between sememes within the field and with other fragments of the world linguistic picture.

Keywords: parametric adjective, combinability, seme, lexical semantic variant, word semantic structure.

Параметричні прикметники в плані семантики є однією з найпродуктивніших груп. Не випадково прикметники розміру стали предметом ґрунтовного дослідження цілої низки мовознавців. Увагу лінгвістів привертають різні властивості параметричних прикметників – частотні характеристики, синтагматичні та парадигматичні відношення [3], структурно-семантичні особливості [1], вираження градації розмірної ознаки [2], особливості вживання параметричних прикметників в авторському стилі, їх словотвірний потенціал [4]. Проте майже всі дослідження прикметників з семантикою розміру орієнтовані на аналіз сучасних мов або порівняно недавніх періодів їх розвитку. У полі зору нашого дослідження – розвиток семантики прикметника Ὀλιγός (малий) в гомерівському епосі, оскільки він ще не був предметом спеціального вивчення не лише в гомерознавстві, але і взагалі в дослідженнях поезики давньогрецьких авторів.

Отже, актуальність нашої розвідки визначається продуктивністю вживання прикметника Ὀλιγός, а також недостатністю вивчення його семантики в мові гомерівського епосу.

Метою статті є аналіз семантичної структури прикметника Ὀλιγός в сукупності його лексико-семантичних варіантів (ЛСВ) на матеріалі поем Гомера.

Об'єкт дослідження – випадки вживання прикметника Ὀλιγός у гомерівському епосі.

Предметом дослідження є семантична структура та сполучуваність ад'єктива в аналізованих текстах.

При дослідженні семантики прикметника зосереджуємо увагу на вивченні як семантичних ознак, так і поглибленому аналізі контекстів уживання прикметника Ὀλιγός у гомерівському епосі. Характер нашої розвідки зумовив комплексне використання методик компонентного і контекстуального аналізу.

Уже в ранній період давньогрецької мови лексема Ὀλιγός мала складну семантичну структуру, що зумовлено екстралінгвальними факторами, а саме: здатністю прикметників розміру характеризувати навколишній світ та все, що стає об'єктом практичної діяльності людини – природні речі, предмети, явища дійсності, процеси, дії.

Прикметник Ὀλιγός вживається в аналізованих контекстах 41 раз. Аналізований ад'єктив характеризується в поемах Гомера широким діапазоном сполучуваності з конкретно-предметними іменниками, зокрема з лексемами тематичних груп (ТГ) “предмети побуту”, “зброя”, “тваринний світ”, “просторові поняття”, “темпоральна лексика”, “водойми”, “власні імена”. Коло лексичної сполучуваності прикметника розширюється абстрактними іменниками, що зумовлює семантичну деформацію прикметника – переосмислення в контексті. Визначальною рисою в семантичній структурі аналізованого прикметника є ознака “малий фізичний розмір”. Пряме номінативне значення прикметника Ὀλιγός визначаємо як “невеликий за фізичним розміром, незначний величиною”. Реалізація його в гомерівському епосі здійснюється перш за все в синтагмах з іменниками ТГ “предмети побуту”, “зброя”, “тваринний світ”. Виступаючи у прямому номінативному значенні “малий за фізичним розміром”, ад'єктив характеризує малий розмір об'єктів реальної дійсності. Наведемо приклади: “*χθύσι τοὺς Ὀλιγούσι δὸλον κατ' ἐξάτα βέλλων* (Od. XII, 251-252) – кидає приманку малим рибакам”; “*Ὅς δὲν κ' ἐνὶ φρεσὶ μιν ἄρα μιν ἀνδρῶν, αἷον δ' Ὀλιγόν σέκος ἐμῆ, χεῖρονι φῶτ' ἰδὼτω, ἔδ' ἴσμεν φεσπ... δι μὲ... ζῶνι δὴ ἰδὼτω* (II. XIV, 376-377) – хто серед бійців є могутнім, але володіє малим щитом, слабшому нехай передасть, а сам іде під більшим”; “*Ὀλιγὸν γὰρ τε τρέφεζαν* (Od. XX, 258-259) – стіл невеликий”. У семантичній структурі прямого номінативного значення виділяємо архісему “розмір”, диференційні семи “просторовий об'єм”, “незначний ступінь”. Аналізований прикметник може виступати в епосі й означенням власних імен героїв, вказуючи на їх низький зріст: “*Οἴλαος Ἀΐας... Ὀλιγός μιν ἀφ' ἑνὶ λινῶθερῆς* (II. II, 529) – Аякс Ойлейв ... був малий (низький), в броні полотняній”.

Прикметник Ὀλιγός залежно від семантичної категорії сполучуваного з ним іменника реалізує в гомерівському епосі різні відтінки значення. У випадку сполучення з іменником ТГ “просторові поняття”, зокрема, ¹ χῆρα (місце), ¹ φροῦρα (поле), ¹ μοῖρα (ділянка простору), аналізований прикметник, актуалізуючи закладену в ньому потенційну сему “ширина” і вказує не просто на малий розмір предмета, а конкретно – на його малу ширину. Наприклад, Ахілл, розповідаючи про битву троян з ахейцями, говорить, що війська ахейців: “*οἱ δὲ ρηγμῖνι θαλάσσης*

κεκλ...αται, χερης Ἰλ...ηνυ αετι μο<ραν αεχοντες (II. XVI, 67-68) – тримаються вздовж обривистого берега, маючи вузьку ділянку простору”. Це ж значення виступає на перший план і в синтагмі “Ἰλ...γος χίρος”. Так, наприклад, Нестор звертається до Діомеда словами: “αεργεο, Τυδδος υψ:τ... πφννυχον Ὑπνον εωτες; οὐκ ε...εις, ας Τριες ΤΜπ^ θρΙσμυ πεδ...οιο ε΄αται Ψγχι νεϊν, Ἰλ...γος δ’ αετι χίρος ΤΜρϋκει (II. X, 159-161) – пробудись, сину Тідея, чому ти спиш всю ніч; чи забув, що троянці, зайнявши високі поля, близько стоять перед кораблями і вузький проміжок нас розділяє”. Наведені приклади свідчать про те, що прикметник мікрополя малого розміру може позначати не лише загальний розмір, але й використовуватися для позначення певного обміру за умови, що його лексичний контекст складають слова на позначення ділянок простору.

Аналіз текстових фрагментів засвідчив, що прикметник Ἰλ...γος у синтагмах з іменником ТГ “водойми”¹ π...δαξ (струмок) актуалізує значення “мілкий”: “μϕχεσθον π...δακος εμϕ’ Ἰλ...γης (II. XVI, 825) – змагаються біля мілкого джерела”. На семантичному рівні в результаті метонімічного переносу відбувається заміна диференційної семи “розмір” семою “вертикально вниз”. Крім того, на перший план виступає оцінна сема “незначний ступінь”.

У результаті дослідження виявлено, що прикметник Ἰλ...γος може вживатися в епосі і для позначення тривалості в часі. Реалізуючий контекст при цьому становлять слова Ε χρῶνος (час) та¹ εναπνεύσις (відпочинок), що характеризуються темпоральними параметрами. ЛСВ “нетривалий; короткий в часі” виникає в результаті метафоричного переносу зі сфери “розмір” у семантичну сферу “час”. Розвиток переносного значення “нетривалий” пояснюється актуалізацією в структурі семми потенційної семи “час”, що у складі нового ЛСВ займає провідне місце. Семи “розмір” та “просторовий обсяг” нейтралізуються. Наприклад, “Ἰλ...γη δδ τ’ εναπνευσις πολδμοιο (II. XI, 801; XVI, 43; XVIII, 201) – короткий відпочинок від війни”; “μϋλλον ΤΜπεδραμδστην Ἰλ...γον χρῶνον (II. XXIII, 418) – бадьоріше скакали протягом короткого часу”. Використовуючи прикметник Ἰλ...γος із запереченням οὐ, Гомер навпаки прагне підкреслити тривалість дії. Вживання в поетичній мові заперечних часток дає змогу авторові урізноманітнити картину функціонування параметричних прикметників. Наприклад, Одиссей, передбачаючи тривалий хід битви, каже: “ΤΜπε^ οὐκ Ἰλ...γον χρῶνον αεσται φϋλοπις (II. XIX, 157) – не на короткий час буде битва”.

Наступне значення, яке виділяємо в прикметника Ἰλ...γος, – це значення інтенсивності вияву “низький, тихий, незначний по силі звучання”. Контекстом для реалізації його служить іменник¹ ἦψ (голос). При цьому на перший план виступають семи “ступінь” та “інтенсивність” а семи “розміру” та його характеру нівелюються: “Ἰλ...γυ Ἰπ^ με πρῶς μάθον αεϊτε (Od. XIV, 492) – тихим голосом таке мені сказав”.

Прикметник Ἰλ...γος може набувати в поемах і значення цінності. Мікроконтекстом для реалізації цього значення служить лексема¹ δῶσις (дар): “δῶσις δ’ Ἰλ...γη τε φ...λη τε γ...γνεται ἴμετρη (Od. XIV, 58) – хоч малим, та щирим видається наш дар”.

У сполученні з іменником Ψμητος (жнива), який вживає Гомер в переносному значенні, прикметник Ἰλ...γος також набуває метафоричного значення “бідний”: “Ἄς τε πλε...στην μϋν καλεμην χθον’ χαλκῶς αεχευεν, Ψμητος δ’ Ἰλ...γιστος (II. XIX, 222-223) – багато соломи скосила мідь, жнива ж дуже бідні”. При цьому на перший план виступають семи “кількість” та “незначний ступінь”. Спостерігаємо нівелювання диференційної семи “розмір”.

Діапазон лексичної сполучуваності аналізованого прикметника з абстрактними іменниками значно вужчий і обмежується субстантивом Ε θυμῶς (душа). У синтагмі з абстрактним іменником Ἰλ...γος актуалізує ідіомне значення, як наприклад: “πϋν δ’ Ἄμαρ φερῶμην, εμα δ’ ἴελ...J καταδύντι κελπεσον ΤΜν Λ^μνJ, Ἰλ...γος δ’ αετι θυμῶς ΤΜν Ἄεν (II. I, 592-593) – цілий день я біг і разом з заходом сонця впав на Лемнос і лід залишився живий”.

Таким чином, у результаті аналізу лексичної сполучуваності та семантичної структури встановлено, що прикметник Ἰλ...γος вживається здебільшого з іменниками конкретної семантики, реалізуючи значення “невеликий за фізичним розміром”. Серед конкретних іменників в поемах виділено такі ТГ: предмети побуту, тваринний світ, просторові поняття, водойми, іменники темпоральної семантики, грошові поняття, власні імена. При цьому відбувається актуалізація таких ЛСВ: ЛСВ₁ – малий; невеликий за фізичним розміром, який володіє незначною протяжністю; ЛСВ₂ – малий, невисокий на зріст; ЛСВ₃ – вузький; ЛСВ₄ – мілкий; ЛСВ₅ – нетривалий; короткий в часі; ЛСВ₆ – низький; тихий; ЛСВ₇ – бідний.

Отже, аналіз семантики параметричного прикметника Ἰλ...γος дозволяє зробити висновки про роль екстралінгвальних факторів та лінгвальних чинників у формуванні мовної картини світу давніх греків. Розгортання семантичного простору аналізованого ад’єктива стимулюють логічні й психологічні чинники: особливості асоціативного мислення, своєрідність ментальності народу, вплив авторського світосприймання. Багатозначність прикметника Ἰλ...γος вже в мові гомерівського епосу є проявом людської схильності до економної систематизації об’єктивного світу та позамовної дійсності в мові.

Література:

- Кардашук О. В. Семантичне поле простору : статус, структура, внутрішні зв’язки (на матеріалі прикметників української мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 “Українська мова” / О.В. Кардашук. – Кіровоград, 1998. – 16 с.
- Котнюк Л. Г. Выражение градуальности признака в семантике имен прилагательных со значением размера : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : 10.02.04 “Германские языки” / Л. Г. Котнюк. – К., 1986. – 23 с.
- Линник Т. Г. Параметричні прикметники і їх становлення / Т. Г. Линник. – К. : Наукова думка, 1982. – 196 с.
- Шевчук О. М. Словообразовательный потенциал имён прилагательных с пространственным значением и его реализация в современном русском языке : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : 10. 02. 01 “Русский язык” / О. М. Шевчук. – К., 1992. – 18 с.

Джерела:

- Homers. Ilias. Text / Homers. – Leipzig und Berlin : Druck und Verlag von B. G. Teubner, 1911. – 333 s.
- Homers. Odyssee. Text / Homers. – Leipzig und Berlin : Druck und Verlag von B. G. Teubner, 1909. – 248 s.